

The Association of Social Intelligence Factors, Normative Expectations, and Perceived Accessibility with Legal Drug

OROSOVÁ, O., GAJDOŠOVÁ, B.

Department of Educational Psychology and Health Psychology, Faculty of Arts, University P. J. Šafárik in Košice, Košice, Slovakia

Citation: Orosová, O., Gajdošová, B. (2009). Vzťah faktorov sociálnej inteligencie, normatívnych očakávaní a vnímanej dostupnosti k výskytu užívania legálnych návykových látok medzi dospelujúcimi. *Adiktologie*, (9)4, 204–211.

BACKGROUND: Individual, intrapersonal, interpersonal, and social factors are associated with drug use. The analysis of gender-specific aspects of the association between risk/protective factors and drug use is important for the development of effective prevention strategies. **AIM:** To explore the associations between social intelligence factors (social information processes, social skills, and social awareness), normative expectations, and perceived accessibility on the one hand and cigarette smoking and alcohol consumption on the other. **METHODS:** The Tromsø Social Intelligence Scale, a questionnaire enquiring about normative expectations and the perceived accessibility of alcohol and cigarettes and their consumption among young adolescents. Analyses were carried out separately among boys and girls. **SAMPLE:** 3,725 young adolescents; 51% of them girls, average age 14.3; $SD = \pm 0.65$. **RESULTS:**

Higher levels of social skills were associated with boys' smoking and girls' alcohol consumption; a lower level of social information processing was associated with boys' smoking; a lower level of social awareness was associated with boys' alcohol consumption. Higher levels of normative expectations and perceived accessibility were associated with smoking and alcohol consumption among boys and girls, with the exception of the association between normative expectations and girls' smoking, which was not confirmed. **CONCLUSION:** The results support the importance of the development of cognitive skills, especially among boys, a reduction in smoking and the accessibility of alcohol among boys and girls, and the correction of normative expectations in the prevention of legal drug use.

KEY WORDS: SOCIAL INTELLIGENCE – NORMATIVE EXPECTATIONS – PERCEIVED ACCESSIBILITY – TOBACCO CIGARETTE SMOKING – ALCOHOL CONSUMPTION

Submitted: 14 / MAY / 2009

Accepted: 02 / NOVEMBER / 2009

Grant support: This work was supported by the Research and Development Support Agency under Contract No. APVV-20-038 205.

Address for correspondence: Assoc. Prof. Olga Orosova, MA, PhD / olga.orosova@upjs.sk / Department of Educational Psychology and Health Psychology, Faculty of Arts, University P. J. Šafárik in Košice, Moyzesova 16, Košice 040 01, Slovakia

Vzťah faktorov sociálnej inteligencie, normatívnych očakávaní a vnímanej dostupnosti k výskytu užívania legálnych návykových látok medzi dospelujúcimi

OROSOVÁ, O., GAJDOŠOVÁ, B.

Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, Katedra pedagogickej psychológie a psychológie zdravia, Košice

Citace: Orosová, O., Gajdošová, B. (2009). Vzťah faktorov sociálnej inteligencie, normatívnych očakávaní a vnímanej dostupnosti k výskytu užívania legálnych návykových látok medzi dospelujúcimi. *Adiktologie*, (9)4, 204–211.

VÝCHODISKÁ: Faktory individuálneho, intrapersonálneho, interpersonálneho a sociálneho charakteru majú vzťah k užívaniu návykových látok. Pre rozvoj efektívnych stratégií prevencie je dôležité analyzovať rodové zvláštnosti vzťahu rizikových/protektívnych faktorov k užívaniu jednotlivých návykových látok **CIEĽ:** Skúmať vzťah faktorov sociálnej inteligencie (spracovávanie sociálnych informácií, sociálne spôsobilosti, sociálne uvedomenie), normatívnych očakávaní a vnímanej dostupnosti k fajčeniu tabakových cigariet/konzumácii alkoholu dospelujúcich chlapcov a dievčat. **METÓDY:** The Tromso Social Intelligence Scale. Dotazník obsahuje otázky zamerané na skúmanie normatívnych očakávaní, vnímanej dostupnosti a užívania legálnych návykových látok (fajčenie tabakových cigariet, konzumácia alkoholu). **VÝSKUMNÁ VZORKA:** 3725 dospelujúcich; 51 % dievčat, priemerný vek 14,3; SD = 0,65.

VÝSLEDKY: Bola zistená vyššia úroveň sociálnych spôsobilostí vo vzťahu k fajčeniu chlapcov a konzumácii alkoholu dievčatami; bola zistená nižšia úroveň spracovávanie sociálnych informácií vo vzťahu k fajčeniu chlapcov; nižšia úroveň sociálnej vnímavosti vo vzťahu ku konzumácii alkoholu chlapcami. Vyššia úroveň normatívnych očakávaní a dostupnosti fajčenia a konzumácie alkoholu bola zistená vo vzťahu k fajčeniu tabakových cigariet a konzumácii alkoholu dospelujúcimi s výnimkou nepotvrdeného vzťahu normatívnych očakávaní k fajčeniu tabakových cigariet dievčatami. **ZÁVERY:** Výsledky prispievajú k poznaniu dôležitosti rozvoja kognitívnych spôsobilostí chlapcov, práce s normatívnymi očakávaniami a dôležitosti znížovania dostupnosti fajčenia tabakových cigariet a konzumácie alkoholu v prevencii užívania legálnych návykových látok medzi dospelujúcimi.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: SOCIÁLNA INTELIENCIA – NORMATÍVNE OČAKÁVANIA – VNÍMANÁ DOSTUPNOSŤ – FAJČENIE TABAKOVÝCH CIGARIET – KONZUMÁCIA ALKOHOLU – DOSPIEVAJÚCI

Došlo do redakcie: 14 / KVĚTEN / 2009

Přijato k tisku: 2 / LISTOPAD / 2009

Grantová podpora: Príspevok je podporený Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-20-038 205.

Korespondenční adresa: Doc. PhDr. Olga Orosová, Ph.D. / olga.orosova@upjs.sk / Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, Katedra pedagogickej psychológie a psychológie zdravia, Košice, Moyzesova 16, 040 01 Košice

● 1 ÚVOD

V prevencii užívania drog je implementovaná stratégia sociálneho vplyvu a stratégia rozvoja životných spôsobilostí, aktuálne je akcentovaná účinnosť kombinácie rodovo špecifickej stratégie zameranej na sociálne vplyvy (Lewis, Neighbors, 2004) so stratégiou rozvoja osobnostných, kognitívnych a sociálnych spôsobilostí v prevencii fajčenia, konzumácie alkoholu (Botvin, Griffin, Paul, 2003; Fearnow-Kenny et al., 2001; Botvin, Griffin, Diaz, Ifill-Williams, 2001; Griffin et al., 2001; Bauman, Botvin, Botvin, Baker, 1992; Botvin, Dusenbury, Baker et al., 1992; Botvin, Baker, Dusenbury et al., 1990). Existujúce výskumné zistenia potvrdzujú, že sociálna kompetencia ako široko koncipovaný konštrukt zahrňujúci varietu sociálnych spôsobilostí má protektívny vplyv na užívanie drog (Griffin et al., 2001; Epstein, Griffin, Botvin, 2000). Pribúdajú údaje potvrdzujúce hodnotu výcvikov zameraných na rozvoj spôsobilostí sýtiacich sociálnu, interpersonálnu kompetenciu v prevencii užívania drog (Griffin et al., 2001; Botvin, Batson, Witts-Vitale et al., 1989).

Bol zistený kľúčový protektívny vplyv spôsobilosti odmietania drog ako súčasti sociálnej kompetencie v prevencii užívania drog, tzn., že sociálne kompetentný mladý človek je schopnejší odmietnuť ponuky rovesníkov k fajčeniu, konzumácii alkoholu, užívaniu iných drog, pričom v zmysle teórie problémového správania môže byť fajčenie, konzumácia alkoholu, užívanie iných drog považované za účinnú cestu dosiahnutia sociálnej akceptácie rovesníkmi, ktorí drogy ponúkajú, za účinnú cestu získania sociálneho benefitu, napríklad vyzeráť ako dospelý, byť „cool“, mať viac zábavy (Griffin et al., 2001). Na druhej strane však výskumné výsledky Goldbergovej a Botvina (1993) potvrdili rizikový vzťah medzi sociálnymi spôsobilosťami (sociálna asertivita) a užívaním alkoholu a protektívny vzťah medzi spôsobilosťou odmietania („povedať nie“, substance assertiveness, refusal assertiveness) a užívaním alkoholu, podobne Botvin, Baker, Goldberg et al. (1992) zistili protektívny vzťah medzi spôsobilosťami odmietania a fajčením adolescentov a súčasne rizikový vzťah medzi všeobecnou asertivitou a fajčením adolescentov. Rizikový vzťah medzi sociálnou asertívnosťou a iniciáciou fajčenia potvrdili aj Carvajal et al. (2000). Odlišnosť a kontroverznosť zistení týkajúcich sa vzťahu medzi sociálnymi spôsobilosťami, ako súčasti konštraktu sociálnej kompetencie, tiež sociálnej inteligencie a rizikovým správaním súvisí aj s potrebou teoretického a metodického reflektovania pozitívneho konotátu sociálnej kompetencie, ktorým sa sociálna kompetencia odlišuje od príbuzného konštraktu sociálnej inteligencie (Baumgartner, Orosová, Výrost, 2008; Výrost, Baumgartner, 2006; Orosová et al., 2004; Bjorkqvist, Osterman, Kaukiainen, 2000), kde sociálna inteligencia môže mať aj manipulatívny, antisociálny charakter (tamtiež).

Korekcia normatívnych očakávaní dospelievajúcich týkajúca sa prevalence fajčenia medzi rovesníkmi, dospelými a rozvoj interpersonálnych spôsobilostí, komunikačných spôsobilostí predstavuje dôležité zložky kognitívno-behaviorálnych stratégií prevencie fajčenia.

Adolescenti, ktorí sa nachádzajú v prostredí fajčiacich rovesníkov, môžu byť špeciálne náchylní k fajčeniu, pretože fajčenie rovesníkov môže viesť k dojmu, že fajčenie je normatívne, s vyššou prevalence, než je to v skutočnosti, môže ich motivovať ku konformite k rovesníckym normám (Unger, Rohrbach, 2002).

Relevantnosť sledovania vzťahu medzi normatívnymi očakávaniami a konzumáciou alkoholu dospelievajúcimi podporuje zistenie, podľa ktorého sú užívatelia alkoholu presvedčení, že konzumácia alkoholu je normatívna v sociálne referenčných skupinách, preceňujú množstvo alkoholu skonzumované sociálnymi a problémovými konzumentmi alkoholu v odlišných kontextoch, označujú konzumáciu alkoholu v referenčných skupinách za účelom nazerania na vlastnú konzumáciu ako normatívnu (Neighbors et al. 2006; Wild, 2002).

Adolescenti získavajú cigarety, alkohol z komerčných a sociálnych zdrojov, z formálnych a neformálnych zdrojov (Treno et al., 2008; Turnet, Gordon, Young, 2004). Bareš (2005) uvádza zistenie, podľa ktorého dospelievajúci hodnotili dostupnosť alkoholu vo svojom okolí ako ľahkú alebo pomerne ľahkú; obstarávanie mäkkých drog bolo vnímané ako ľahké alebo pomerne ľahké pre až 80,5 % respondentov. Vnímaná dostupnosť cigariet, alkoholu zvyšuje riziko fajčenia cigariet a konzumácie alkoholu (Treno et al., 2008; Unger et al., 2003). Vnímaná dostupnosť cigariet zvyšuje riziko iniciácie a pravidelného fajčenia cigariet, pričom ani fajčenie rovesníkov ani fajčenie rodičov nie je mediátorom vzťahu medzi vnímanou dostupnosťou fajčenia cigariet a iniciáciou a progresom fajčenia cigariet medzi dospelievajúcimi (Doubeni et al., 2008). Ako zistili Záhumenská, Kubiatko a Haláková (2007), takmer 70 % rodičov dovoľí svojim deťom piť alkohol. Cieľom štúdie bolo skúmať rodové zvláštnosti vzťahu faktorov sociálnej inteligencie, tzn. širšie koncipovaného konštraktu pozostávajúceho nielen z behaviorálneho faktora sociálnych spôsobilostí, ale aj kognitívnych faktorov sociálnej vnímanosti a spracovávaní sociálnych informácií k fajčeniu cigariet, konzumácii alkoholu dospelievajúcimi. Cieľom štúdie bolo skúmať vzťah behaviorálnych, kognitívnych faktorov sociálnej inteligencie, normatívnych očakávaní a vnímanej dostupnosti fajčenia cigariet, konzumácie alkoholu k dvom formám konzumácie návykových látok (fajčenie tabakových cigariet, konzumácia alkoholu) dospelievajúcimi.

● 2 METÓDA

Výskumu sa zúčastnilo 3725 žiakov 8. a 9. ročníkov základných škôl zo západnej, strednej, východnej časti Slovenska,

konkrétne z Bratislavy (600 000 obyvateľov), zo Žiliny (156 000 obyvateľov), z Košíc (240 000 obyvateľov) a niekoľkých menších miest v regióne Košíc (od 10 000 do 40 000 obyvateľov). Školy a školské triedy boli z uvedených miest do výskumnej vzorky zaraďované náhodne. Výskumná vzorka bola stratifikovaná podľa pohlavia, tvorilo ju 49 % chlapcov a 51 % dievčat, ich priemerný vek bol 14,3; SD = 0,65; 24,6 % žiakov bolo z Bratislavy, 21,3 % zo Žiliny 32,1 % z Košíc, 22,0 % z menších miest z regiónu Košíc. Response rate bol 93,5 %. Realizácia výskumu bola schválená na univerzite etickou komisiou.

● 2 / 1 Fajčenie cigariet

Fajčenie cigariet bolo skúmané otázkou: „Fajčil (a) si už niekedy cigaretu? (aj keď len jednu doteraz) s možnosťou odpovede: (1) nie, nikdy, (2) už som to skúsil, (3) v minulosti som fajčil, ale úplne som prestal, (4) sem tam fajčím, ale nie denne, (5) teraz fajčím denne. Pre potreby binárnej logistickej regresie bolo fajčenie cigariet ako závislá premenná dichotomizované (pozri *tabuľku 1*): nefajčiar (odpoveď 1, 2, 3) vs. fajčiar (odpoveď 4, 5).

● 2 / 2 Konzumácia alkoholu

Konzumácia alkoholu bola skúmaná otázkou „Koľkokrát si za posledné 4 týždne pil(a) alkohol (pohár alebo viac piva, pálenky alebo vína)?“ s možnosťou odpovede (1) ani raz, (2) 1–2krát, (3) 3krát a viac. Pre potreby binárnej logistickej regresie bola konzumácia alkoholu ako závislá premenná dichotomizovaná (*tabuľka 1*): nikdy (abstinenti) vs. ostatní (konzumenti alkoholu) (*tabuľka 1*).

● 2 / 3 Sociálna inteligencia

Sociálna inteligencia bola skúmaná prostredníctvom The Tromso Social Intelligence Scale (TSIS; Silvera, Martinussen, Dahl, 2001). Odpovede na 21 položiek TSIS boli zaznamenávané prostredníctvom sedembodovej Likertovej škály s rozpätím od „vystihuje ma to veľmi slabó“ (1) po „vystihuje ma to veľmi dobre“ (7). TSIS pozostáva z troch subškál, a to dvoch kognitívnych subškál (spracovávanie sociálnych informácií a sociálna vnímavosť) a jednej behaviorálnej subškály (sociálne spôsobilosti). Autori uvádzajú hodnoty Cronbachovej α pre jednotlivé subškály nasledovne: spraco-

vane sociálnych informácií (SP) = 0,79; sociálne spôsobilosti (SS) = 0,85; sociálna vnímavosť (SA) = 0,72 (Silvera, Martinussen a Dahl, 2001). V nami realizovanom výskume boli hodnoty Cronbachovej α pre jednotlivé subškály nasledovné: SP=0,81; SS=0,57; SA=0,69. TSIS vo výskume cieľových skupín na Slovensku použili Výrost, Baumgartner, 2006; Vasilová, Baumgartner, 2005; Vasilová, Výrost, 2004.

● 2 / 4 Normatívne očakávania

Normatívne očakávania týkajúce sa prevalence fajčenia cigariet a konzumácie alkoholu rovesníkmi boli skúmané prostredníctvom dvoch otázok (Unger, Rohrbach, 2002; Botvin, Griffin, Diaz, Iffil-Williams, 2001; Carvajal et al., 2000; Bauman, Botvin, Botvin, Baker, 1992) „Čo myslíš, približne koľko zo 100 Tvojich rovesníkov v priebehu posledného mesiaca: a) fajčilo cigarety? b) pilo viac ako 1 pohár piva, vína alebo pálenky?“; odpovede boli zaznamenávané na 6bodovej škále od „nikto“ (1) až po „asi 100“ (6). Pre potreby logistickej regresie boli odpovede dichotomizované: nižšie normatívne očakávania („nikto“ až „asi 20“) a vyššie normatívne očakávania („asi 40“ až „asi 100“).

● 2 / 5 Vnímaná dostupnosť fajčenia cigariet a konzumácie

Vnímaná dostupnosť fajčenia cigariet a konzumácie alkoholu bola skúmaná prostredníctvom dvoch otázok: „Ak by si chcel(a), bolo by pre Teba ľahké, alebo ťažké zafajčiť si cigaretu?“ „Ak by si chcel(a), bolo by pre Teba ľahké, alebo ťažké dať si pohár alkoholu?“ Odpovede boli zaznamenávané prostredníctvom sedembodovej škály: veľmi ťažké (1=najnižšia úroveň dostupnosti) až veľmi ľahké (7=najvyššia úroveň dostupnosti).

● 2 / 6 Štatistické analýzy

Modely binárnej logistickej regresie (Nagelkerke R Square a hodnota „c statistic“ (Garson, 2008), ktorá sleduje diskriminačnú silu modelu a ktorá variuje od 0,5 do 1,0) boli vytvorené k skúmaniu vzťahu piatich nezávislých premenných, a to troch faktorov sociálnej inteligencie (spracovanie sociálnych informácií, sociálne spôsobilosti, sociálna vnímavosť), normatívnych očakávaní týkajúcich sa prevalen-

Tabuľka 1 / Table 1

Deskripcia fajčenia cigariet a konzumácie alkoholu chlapcami a dievčatami
Summary of cigarette smoking and alcohol consumption among boys and girls

	Fajčenie cigariet		Konzumácia alkoholu	
	Nefajčiar	Fajčiar	Abstinenti	Konzumenti
Chlapci	1375	356	196	1519
	79,40 %	20,60 %	11,40 %	88,60 %
Dievčatá	1407	413	224	1595
	77,30 %	22,70 %	12,30 %	87,70 %

Tabuľka 2 / Table 2

Vzťah faktorov sociálnej inteligencie, normatívnych očakávaní týkajúcich sa prevalence fajčenia cigariet rovesníkmi, vnímanej dostupnosti fajčenia cigariet k výskytu fajčenia cigariet dospelými

The association of social intelligence factors, normative expectations concerning the prevalence of cigarette smoking among peers, and the perceived accessibility of cigarette smoking with cigarette smoking among young adolescents

	Chlapci				Dievčatá			
	OR	95% CI	Nagelkerke R Square	c statistic	OR	95% CI	Nagelkerke R Square	c statistic
Faktory sociálnej inteligencie			0,34	0,84			0,50	0,88
	SP 0,96	0,93-0,99*			0,99	0,96-1,02		
	SS 1,05	1,01-1,09*			1,01	0,98-1,05		
	SA 0,97	0,94-1,00			0,99	0,97-1,02		
Normatívne očakávania ^a								
	nižšie 1 ^c				1 ^c			
	vyššie 2,63	1,73-3,99***	1,48	0,95-2,30				
Vnímaná dostupnosť ^b	1,81	1,61-2,03***	2,91	2,45-3,46***				

Faktory sociálnej inteligencie: SP=spracovanie sociálnych informácií, SS=sociálne spôsobilosti, SA=sociálna vnímavosť, ^anormatívne očakávania týkajúce sa prevalence fajčenia cigariet rovesníkmi; ^bvnímaná dostupnosť fajčenia cigariet; ^creferenčná skupina; *p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001

Social intelligence factors: SP = social processing, SS = social skills, SA = social awareness, ^anormative expectations concerning the prevalence of cigarette smoking among peers; ^bperceived accessibility of cigarette smoking; ^cReference group; *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

cie fajčenia cigariet/ konzumácie alkoholu rovesníkmi, vnímanej dostupnosti fajčenia cigariet/konzumácie alkoholu a závislých premenných: fajčenia cigariet, konzumácie alkoholu dospelými (závislé premenné boli dichotomizované nefajčiar vs. fajčiar; abstinent vs. konzument alkoholu). Nezávislé premenné boli do modelu, podľa užívania návykových látok (fajčenie tabakových cigariet, konzumácia alkoholu), vkladane súčasne. Analýzy boli realizované osobitne podľa rodu. Výsledky boli spracované SPSS 16.0.

● 3 VÝSLEDKY

Do modelu logistickej regresie pre fajčenie tabakových cigariet dospelými (závislá premenná) boli vložené skúmané nezávislé premenné: faktory sociálnej inteligencie (spracovanie sociálnych informácií, sociálne spôsobilosti, sociálna vnímavosť), normatívne očakávania týkajúcich sa prevalence fajčenia cigariet rovesníkmi, vnímaná dostupnosť fajčenia cigariet. Hodnota Nagelkerke R Square Modelu logistickej regresie pre chlapcov bola 0,36 a pre dievčatá 0,50 a sila Modelu vyjadrená „c koeficientom“ bola 0,84 pre chlapcov a 0,88 pre dievčatá (*tabuľka 2*).

Zistená bola nižšia úroveň kognitívneho faktora sociálnej inteligencie, spracovávaní sociálnych informácií, k fajčeniu chlapcov a vyššia úroveň behaviorálneho faktora sociálnej inteligencie, sociálnych spôsobilostí, k fajčeniu chlapcov (pozri *tabuľku 2*). Vyššia úroveň normatívnych očakávaní a vnímanej dostupnosti fajčenia tabakových ci-

gariet bola zistená vo vzťahu k fajčeniu chlapcov (pozri *tabuľku 2*).

Vyššia úroveň vnímanej dostupnosti fajčenia bola zistená vo vzťahu k fajčeniu dievčat (pozri *tabuľku 2*). Ostatné skúmané nezávislé premenné (faktory sociálnej inteligencie, normatívne očakávania) neprispievali na štatisticky významnej úrovni k sile modelu logistickej regresie vytvoreného pre fajčenie dievčat (pozri *tabuľku 2*).

Do modelu logistickej regresie pre konzumáciu alkoholu dospelými (závislá premenná) boli vložené skúmané nezávislé premenné: faktory sociálnej inteligencie (spracovanie sociálnych informácií, sociálne spôsobilosti, sociálna vnímavosť), normatívne očakávania týkajúci sa prevalence konzumácie alkoholu rovesníkmi, vnímaná dostupnosť konzumácie alkoholu. Hodnota Nagelkerke R Square Modelu logistickej regresie pre chlapcov bola 0,21 a pre dievčatá 0,31 a sila Modelu vyjadrená „c koeficientom“ bola 0,73 pre chlapcov a 0,79 pre dievčatá (*tabuľka 3*).

Zistená bola nižšia úroveň kognitívneho faktora sociálnej inteligencie, sociálnej vnímanosti, vo vzťahu ku konzumácii alkoholu chlapcami a vyššia úroveň behaviorálneho faktora sociálnej inteligencie, sociálnych spôsobilostí, vo vzťahu ku konzumácii alkoholu dievčatami (pozri *tabuľku 3*). Vyššia úroveň normatívnych očakávaní a vnímanej dostupnosti konzumácie alkoholu bola zistená vo vzťahu ku konzumácii alkoholu chlapcami aj dievčatami (pozri *tabuľku 3*).

Tabuľka 3 / Table 3

Vzťah faktorov sociálnej inteligencie, normatívnych očakávaní týkajúcich sa prevalence konzumácie alkoholu rovesníkmi, vnímanej dostupnosti konzumácie alkoholu k výskytu konzumácie alkoholu dospievajúcimi za posledné 4 týždne

The association of social intelligence factors, normative expectations concerning the prevalence of alcohol consumption among peers, and the perceived accessibility of alcohol consumption with alcohol consumption among young adolescents during the past four weeks

	Chlapci				Dievčatá			
	OR	95% CI	Nagelkerke R Square	c statistic	OR	95% CI	Nagelkerke R Square	c statistic
Faktory sociálnej inteligencie			0,21	0,73			0,31	0,79
	SP 0,98	0,96-1,00			0,98	0,96-1,01		
	SS 1,02	0,99-1,05			1,04	1,01-1,06**		
	SA 0,97	0,95-1,00*			0,99	0,97-1,01		
Normatívne očakávania ^a								
	nižšie 1 ^c				1 ^c			
	vyššie 2,25	1,70-2,98***	1,64	1,22-2,10**				
Vnímaná dostupnosť ^b	1,38	1,24-1,48***	1,67	1,55-1,79***				

Faktory sociálnej inteligencie: SP=spracovanie sociálnych informácií, SS=sociálne spôsobilosti, SA=sociálna vnímavosť, ^anormatívne očakávania týkajúce sa prevalence konzumácie alkoholu rovesníkmi, ^bvnímaná dostupnosť konzumácie alkoholu; ^creferenčná skupina; *p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001

Social intelligence factors: SP = social processing, SS = social skills, SA = social awareness, ^anormative expectations concerning the prevalence of alcohol consumption among peers; ^bperceived accessibility of alcohol consumption; ^cReference group; *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

● 4 DISKUSIA

Vzťah medzi skúmanými faktormi sociálnej inteligencie, normatívnymi očakávaniami týkajúcimi sa prevalence fajčenia cigariet rovesníkmi/konzumácie alkoholu rovesníkmi, vnímanou dostupnosťou fajčenia cigariet/konzumácie alkoholu a fajčením tabakových cigariet/konzumáciou alkoholu dospievajúcimi bol iba čiastočne rodovo špecifický a špecifický aj k užívaniu legálnych návykových látok, tzn. fajčeniu tabakových cigariet a konzumácii alkoholu.

Získané výskumné výsledky korešpondujú so zisteniami o rizikovom vzťahu normatívnych očakávaní týkajúcich sa percipovanej prevalence fajčenia cigariet rovesníkmi/konzumácie alkoholu rovesníkmi a fajčením/konzumáciou alkoholu dospievajúcimi, mladými dospelými, chlapcami aj dievčatami (Neighbors et al. 2006; Unger, Rohrbach, 2002; Rohrbach, Howard-Pitney et al., 2002; Fearnow-Kenny et al., 2001; Bauman, Botvin, Botvin, Baker, 1992). Vzťah medzi normatívnymi očakávaniami a fajčením dospievajúcich bol interpretovaný ako tendencia k prispôsobovaniu správania v zhode s normatívnymi očakávaniami (Bauman, Botvin, Botvin, Baker, 1992). Uvedené zistenia je potrebné diskutovať aj v kontexte predpokladu, že vzťah medzi nadhodnocovaním prevalence fajčenia, konzumácie alkoholu rovesníkov (Neighbors et al., 2006) a fajčením, konzumáciou alkoholu dospievajúcimi, mladými dospelými má vzťah ku konformite správania (Neighbors et al., 2006). Na druhej

strane nemusí rizikové správanie sa dospievajúcich predstavovať pokus o konformnosť k normám rovesníkov, ale naopak, môže predstavovať pokus o špecifickú sociálnu seba prezentáciu, bez ohľadu na to, či prezentovaný image je stereotypný k ich demografickej skupine (Unger, Rohrbach, 2002). Autori uvádzajú, že úspešnosť znižovania normatívnosti fajčenia v spoločnosti môže viesť k rastúcej tendencii fajčenia ako prejavu rebelie alebo individuálnej identity. Aj keď je teda zrealňovanie normatívnych očakávaní dôležitou stratégiou prevencie fajčenia, stratégiou verejného zdravotníctva, môže viesť k neplánovaným, nezamýšľaným, paradoxným výsledkom. Naše zistenia je potrebné posudzovať aj v kontexte skutočnosti, podľa ktorej v prevencii fajčenia reflektujúcej stratégiu zmeny noriem je potrebné brať do úvahy, že táto stratégia môže ovplyvňovať prevalenciu fajčenia dospievajúcich priamo a aj nepriamo v kombinácii vzťahov mediálnych kampaní, lokálnej protifajčiarskej politiky relevantných inštitúcií, školskej politiky, školských vzdelávacích programov a aktivít (Rohrbach, Howard-Pitney et al., 2002).

Výskumné zistenia tejto štúdie sú v súlade s výskumnými výsledkami potvrdzujúcimi rizikovú potenciú vnímanej dostupnosti fajčenia/konzumácie alkoholu vo vzťahu k fajčeniu cigariet/konzumácii alkoholu dospievajúcimi (Treno et al., 2008; Doubeni et al., 2008; Forrester et al., 2007; Turner, Gordon, Young, 2004; Unger et al., 2003; Robinson et al., 1997).

Ďalší výskum podielu normatívnych očakávaní týkajúcich sa prevalencie fajčenia/konzumácie alkoholu rovesníkmi je potrebné v súlade s predpokladmi Fearnow-Kenny et al. (2001) smerovať k skúmaniu mediátorov možného nepriameho vzťahu normatívnych očakávaní a rizikového správania sa dospievajúcich. Osobitná pozornosť je venovaná práve cieľovej skupine dospievajúcich, pretože mnohí dospievajúci, ako uvádza Scheier, Botvin (1997), iniciujú dlhodobú životnú históriu konzumácie alkoholu, pričom jeho konzumácia s priateľmi v príjemnej sociálnej atmosfére vedie k percepcii bezprostredných pozitívnych dôsledkov, sociálneho benefitu z konzumácie alkoholu. Výskum etiológie konzumácie alkoholu vedie k dvom podstatným súvislostiam, a to skúmaniu kognitívnych procesov a modelového rizikového správania sa rovesníkov. Určitým nedostatkom doterajších výskumov normatívnych očakávaní, ako uvádza Schneier a Botvin (1997), je nejednotnosť definovania normatívnych očakávaní prostredníctvom postojov rovesníkov a konzumáciou alkoholu priateľmi (prevalencia) a nie prostredníctvom percepcie prevalencie konzumácie alkoholu rovesníkmi („jednotlivcami rovnakého veku“). V štúdiu prezentované výskumné zistenia sú limitované aj absenciou skúmania rodovo špecifických normatívnych očakávaní dospievajúcich v súlade so zisteniami autorov Lewisa a Neighborsa (2004), ktorí zistili, že percepcia rodovo špecifických noriem konzumácie alkoholu mladých dospelých má silnejší vzťah ku konzumácii alkoholu než rodovo nešpecifická percepcia noriem, a to hlavne medzi ženami. Ďalšie skúmanie v cieľovej skupine dospievajúcich predpokladá podrobnejšiu rodovo špecifickú analýzu vzťahu medzi normatívnymi očakávaniami rovesníkov identifikovaných prostredníctvom prevalencie a frekvencie rizikového správania sa rovesníkov a rizikovým správaním sa dospievajúcich. Relevantné je aj sledovanie normatívnych očakávaní v závislosti od proximity referenčných skupín rovesníkov (Lewis, Neighbors, 2004).

Štúdia prezentuje vzťah faktorov sociálnej inteligencie, normatívnych očakávaní a dostupnosti fajčenia a konzumácie alkoholu k výskytu fajčenia a konzumácie alko-

holu medzi dospievajúcimi, tzn., že uvedené výsledky sú limitované absenciou ďalších individuálnych, intrapersónálnych, interpersónálnych a sociálnych faktorov, ktoré sú pre užívanie legálnych návykových látok dôležité.

Výskum účinnosti stratégie sociálneho vplyvu a širšie koncipovanej kognitívno-behaviorálnej stratégie rozvoja životných spôsobilostí (Botvin, Baker, Dusenbury et al., 1990) v prevencii jednotlivých úrovní fajčenia a konzumácie alkoholu nestráca na svojej dôležitosti, pričom je potrebné rešpektovať výskumné výsledky štúdií, ktoré potvrdzujú vzťah medzi fajčením, konzumáciou alkoholu a užívaním iných drog (Kyasová, 2003; Miovský, Urbánek, 2002).

● 5 ZÁVER

Podiel skúmaných faktorov fajčenia/konzumácie alkoholu na sile modelov logistickej regresie bol iba čiastočne rodovo špecifický a špecifický vo vzťahu k forme rizikového správania sa.

Vyššia úroveň sociálnych spôsobilostí bola zistená vo vzťahu k fajčeniu chlapcov a konzumácii alkoholu dievčatami; nižšia úroveň spracovávaní sociálnych informácií bola zistená vo vzťahu k fajčeniu chlapcov; nižšia úroveň sociálnej vnímavosti bola zistená vo vzťahu ku konzumácii alkoholu chlapcami. Vyššia úroveň normatívnych očakávaní a dostupnosti fajčenia a konzumácie alkoholu bola zistená vo vzťahu k fajčeniu tabakových cigariet a konzumácii alkoholu dospievajúcimi s výnimkou nepotvrdeného vzťahu normatívnych očakávaní k fajčeniu tabakových cigariet dievčatami.

Výsledky prispievajú k poznaniu dôležitosti rozvoja kognitívnych spôsobilostí, práce s normatívnymi očakávaniami a potrebou znižovania dostupnosti fajčenia tabakových cigariet a konzumácie alkoholu v prevencii užívania legálnych návykových látok medzi dospievajúcimi.

Ďalšie smerovanie nášho výskumu je orientované na podrobnejšiu analýzu sociálnej inteligencie, normatívnych očakávaní, vnímanej dostupnosti fajčenia a konzumácie alkoholu vo vzťahu k úrovni a frekvencii fajčenia cigariet, konzumácie alkoholu dospievajúcimi.

LITERATÚRA / REFERENCES

- Bareš, P. (2005). Drogová problematika v zájmovej a hodnotovej orientácii dospievajúcich a v jejich sociálnom prostredí. *Adiktologie*, 5(3), 394–407.
- Bauman, K. E., Botvin, G. J., Botvin, E. M., Baker, E. (1992). Normative expectations and the behavior of significant others: an integration of traditions in research on adolescents' cigarette smoking. *Psychological Report*, 71(2), 1992, 568–570.
- Baumgartner, F., Orosová, O., Výrost, J. (2008). Sociální inteligence, sociální kompetence. In J. Výrost, I. Slaměnik (Eds.), *Sociální psychologie* (str. 199–215). Praha: Grada.
- Bjorkqvist, K., Osterman, K., Kaukiainen, A. (2000). Social intelligence-empathy aggression? *Aggression and Violent Behavior*, 5, 191–200.
- Botvin, G. J., Griffin, K. W., Paul, E., Macaulay, A. P. (2003). Preventing tobacco and alcohol use among elementary school students through life skills training. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 12(4), 1–17.
- Botvin, G. J., Griffin, K. W., Diaz, T., Ifill-Williams, M. (2001). Drug abuse prevention among minority adolescents: Posttest and one-year follow-up of a school-based preventive intervention. *Prevention Science*, 2(1), 1–13.
- Botvin, G. J., Baker, E., Goldberg, C. J., Dusenbury, L., Botvin, E. M. (1992). Correlates and predictors of smoking among black adolescents. *Addictive Behaviors*, 17, 97–103.
- Botvin, G. J., Dusenbury, L., Baker, E., James-Ortiz, S., Botvin, E.M., Kerner, J. (1992). Smoking prevention among urban minority youth: Assessing effects on outcome and mediating variables. *Health Psychology*, 11, 290–299.

- Botvin, G., Baker, E., Dusenbury, L., Tortu, S., Botvin, E. (1990). Preventing adolescent drug abuse through a multimodal cognitive-behavioral approach: Results of a 3-year study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 58, 437–446.
- Botvin, G. J., Batson, H. W., Witts-Vitale, S., Bess, V., Baker, E., Dusenbury, L. (1989). A psychosocial approach to smoking prevention for urban black youth. *Public Health Reports*, 104(6), 573–582.
- Carvajal, S. C., Wiatrek D. E., Evans R. I., Knee C. R., Nash S. G. (2000). Psychosocial determinants of the onset and escalation of smoking: cross-sectional and prospective findings in multiethnic middle school samples. *Journal of Adolescent Health*, 27(4), 255–265.
- Doubeni, Ch. A., Li, W., Fouayzi, H., DiFranza, J. R. (2008). Perceived accessibility as a predictor of youth smoking. *Annals of Family Medicine*, 6, 323–330.
- Epstein, J. A., Griffin, K. W., Botvin, G. J. (2000). A model of smoking among inner-city adolescents: the role of personal competence and perceived social benefits of smoking. *Preventive Medicine*, 31(2), 107–114.
- Fearnow-Kenny, M. D., Wyrick, D. L., Hansen, W. B., Dyreg, D., Beau, D. B. (2001). Normative beliefs, expectancies, and alcohol-related problems among college students: implications for theory and practice. *Journal of Alcohol & Drug Education*, 47(1), 31–45.
- Forrester, K., Biglan, A., Severson, H. H., Smolkowski, K. (2007). Predictors of smoking onset over two years. *Nicotine and tobacco research*, 9(12), 1259–67.
- Garson, G. D. (2008). Logistic regression. Retrieved October 19, 2008, from <http://faculty.chass.ncsu.edu/garson/PA765/logistic.htm>.
- Goldberg, C. J., Botvin, G. J. (1993). Assertiveness in Hispanic adolescents: Relationship to alcohol use and abuse. *Psychological Reports*, 73, 227–238.
- Griffin, K. W., Epstein, J. A., Botvin, G. J., Spoth, R. L. (2001). Social competence and substance use among rural youth: Mediating role of social benefit expectancies of use. *Journal of Youth and Adolescence*, 30(4), 485–498.
- Kubička, L. (2007). Srovnávací analýza rizikových faktorů závislosti na alkoholu u mužů a žen. *Československá psychologie*, 51(3), 213–223.
- Kyasová, M. (2003). Kouření cigaret a další formy rizikového chování adolescentů. *Československá psychologie*, 47(1), 56–64.
- Lewis, M. A., Neighbors, C. (2002). Gender-specific misperceptions of college student drinking norms. *Psychology of addictive behaviors*, 18(4), 334–339.
- Miovský, M., Urbánek, T. (2002). Tabák, alkohol a nelegální drogy mezi středoškoly. *Československá psychologie*, 46(2), 165–177.
- Neighbors, C., Dillard, A. J., Lewis, M. A., Bergstrom, R. L., Neil, T. A. (2006). Normative misperceptions and temporal precedence of perceived norms and drinking. *Journal of Studies on Alcohol*, 67(2), 290–299.
- Orosová, O., Sarková, M., Madarasová Gecková, A., Katreniaková, Z. (2004). Sociálna inteligencia, sociálna kompetencia – definície a prístupy k ich skúmaniu. *Československá psychologie*, 48(4), 306–315.
- Perry, C. L., Kelder, S. H. (1992). Models for effective prevention. *Journal of Adolescent Health*, 13(5), 355–363.
- Robinson, L. A., Klesges, R. C., Zbikowski, S. M., Glaser, R. (1997). Predictors of risk for different stages of adolescent smoking in a biracial sample. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65(4), 653–662.
- Rohrbach, L. A., Howard-Pitney, B., Unger, J. B., Dent, C., Howard, K. A., Cruz, T. B. et al. (2000). Independent evaluation of the California tobacco control program: relationship between program exposure and outcomes, 1996–1998. *American Journal of Public Health*, 92(6), 975–983.
- Silvera, D. H., Martinussen, M., Dahl, T. I. (2001). The Tromsø Social Intelligence Scale, a self-report measure of social intelligence. *Scandinavian Journal of Psychology*, 42, 313–319.
- Treno, A. J., Ponicki, W. R., Remer, L. G., Gruenewald, P. J. (2008). Alcohol outlets, youth drinking, and self-reported ease of access to alcohol: a constraints and opportunities approach. *Alcoholism: clinical and experimental research*, 32(8), 1372–1379.
- Turner, K. M., Gordon, J., Young, R. (2004). Cigarette access and pupil smoking rates: a circular relationship? *Health Promotion International*, 19(4), 428–436.
- Unger, J. B., Shakib, S., Cruz, T. B., Hoffman, B. R., Pitney, B. H., Rohrbach, L. A. (2003). Smoking behavior among urban and rural Native American adolescents in California. *American Journal of Preventive Medicine*, 25(3), 251–254.
- Unger, J. B., Rohrbach, L. A. (2002). Why do adolescents overestimate their peers' smoking prevalence? Correlates of Prevalence Estimates among California 8th-Grade Students. *Journal of Youth and Adolescence*, 31, 147–153.
- Vasiľová, K., Baumgartner, F. (2005). Why Is Social Intelligence Difficult to Measure? *Človek a spoločnosť*, 8(4). Retrieved August 15, 2009 from <http://www.saske.sk/cas/index.html>.
- Vasiľová, K., Výrost, J. (2004). Solving interpersonal situations as the indicator of social intelligence. *Studia Psychologica*, 46 (4), 279–285.
- Výrost, J., Baumgartner, F. (2006). K aktuálnym otázkam výskumu sociálnej inteligencie, sociálnych kompetencií a múdrosti. In I. Ruiseľ a kol., *Úvahy o inteligencii a osobnosti* (60–88). Bratislava: Slovak Academic Press.
- Wild, T. C. (2002). Personal drinking and sociocultural alcohol norms: A representative population study. *Journal of Studies on Alcohol*, 63, 469–475.
- Záhumenská, S., Kubičko, M., Haláková, Z. (2007). Skúsenosti žiakov základných škôl s alkoholom. Alkoholizmus a drogová závislosť (*Protialkoholický obzor*), 42(2), 77–88.